

КЕЛТСКИ МОНЕТИ ОТ РАЙОНА НА ВРАЦА***

Методи МАНОВ

Отсичането на келтски по своя облик монети и циркулацията им в земите от двете страни на Долния Дунав са били обект на различни проучвания и от балкански, и от други учени, като в трудовете им е посочвано обстоятелството, че въпреки все по-голямата база от натрупани нумизматични материали и сведенията за местата им на намиране, редица въпроси – като локализиране на място на отсичане на такива монети, както и едно прецизно поставяне в по-точни хронологични рамки, все още са предизвикателства за проучвателите на тази тема, като от някои автори на обзорни изследвания по проблематиката е направен обстоен преглед и на по-старата литература (Preda 1973; Попович 1987; Kostial 2003).

Смята се, че някои процеси на отсичане на имитации на сребърни монети, копиращи първообрази на монети от елинския свят или от древна Македония са започнали още във втората половина или около края на IV век пр. Хр., като отсичането на локални имитации с по-голяма интензивност най-вероятно трябва да бъде поставено след 279 г. пр. Хр. – след големите келтски походи на Балканите.

Досега определяните с основание като келтски монети, разпространени от двете страни на Долния Дунав – като единични екземпляри или като колективни монетни находки, са били третираны в проучванията главно като типология, като номинали, както и печатови връзки и посочване на качеството на среброто, защото монетите са сребърни, като въз основа на тези показатели са правени различни хипотези и заключения. Но за нито един тип от тези монети не е посочен и ясно идентифициран нито един център на отсичането им.

*** Статията на Методи Манов „Келтски монети от района на Враца“ почива на проблематични констатации, които я определят като дискутабилна. Ние уважаваме правото на всеки да изразява свое мнение в науката, защитено със собственото му име, както това е сторил Методи Манов. Затова, и с оглед на досегашната либерална политика на „Нумизматика, сфрагистика и епиграфика“, предлагаме настоящият текст да е начало на бъдеща дискусия на страниците на изданието ни, в която може (и е добре) да се включи всеки изследовател с интереси в разглежданата област.

Малко познат факт е, че в района на Враца¹ в древността са циркулирали и келтски монети, познати предимно от частни колекции, като циркулацията е подобна на тази, позната от района на Русе, представена в някои публикации на Драганов, Мак Гонтъгъл и други автори, като освен варваризирани Александров тип драхми на Филип III Аридей, са циркулирали и други келтски монети (Герасимов 1966, 213; Драганов 2008; Драгоев 2013а и Драгоев 2013б; Мас Gonagle 2014). Преглед на циркулацията на монети от сведенията от намерените находки между IV и I век пр. Хр. в района на Северозападна България вече е направен от И. Белитов (Белитов 1991).

За нас интересно ще бъде, че преди години, в околностите на град Враца, в района на Згориград, са били намерени на едно място повече от десет сребърни монети от типа, познат и представян главно в румънската наука като тип „Въртежу-Букурещи“ (Preda 1973, 215-247), а определян от западните учени като тип *Sattelpfopf* (Драганов 2008, 36), като са били определени така още от К. Пинк (Pink 1939, 77-78; Preda 1973, 203-204; Kostial 2003, 16; 110-118). Тук са представени две от тези монети, заснети в частна колекция преди повече от десет години, като едната е с неправилна, почти елипсовидна форма на ядрото, с диаметър 26x23 мм и тегло 4,83 г (**табло LIV 1**), а другата е с диаметър 26 мм и тегло 2,23 г. (**табло LIV 2**). И двата екземпляра са с доста голям диаметър, но с по-ниско от обичайното средно тегло за този тип издания. Заедно с двете монети е бил намерен и сребърен слитък с почти кръгла форма, който е с диаметър 40 мм и тегло 63 г, като може да се види, че от него е откъснато малко парче метал (**табло LIV 3**).

Този монетен тип е един от най-разпространените по Долния Дунав, като е познат от десетки колективни монетни находки от Румъния и България, както и от доста единични екземпляри. Монетите от този тип са с диаметър между 21 и 23 мм и вариращо тегло най-общо между 6 и 9 грама, като средното им тегло е около 7 грама (Драганов 2008, 36). Смята се, че представляват имитации на добре познатите тетрадрахми на Филип II от типа „глава на Зевс с лавров венец, надясно/Филип II на кон с вдигната за поздрав десница, наляво“ и са представяни като „стилизирана (варваризирана) глава на Зевс/стилизирано изображение на конник, наляво“. Тетрадрахмите на Филип II са очевидният най-често ползван първообраз при отсичането на локални келтски сребърни монети (**табло LIV 4**), които по

¹ Настоящата статия – тук с някои добавки, бе представена като доклад пред Национална научна конференция: „Апогеят на трибалския династичен дом (трибалите и техните съседи през класическата и ранноелинистическата епохи). 50 години от откриването на гробниците в Могиланската могила във Враца“. 12 – 13 ноември 2015 г., Регионален исторически музей – Враца.

същество са имитации на сребърните тетрадрахми на посочения македонски владетел и са характерни за земите, обитавани от келти от двете страни на Долния Дунав (Попович 1987; Preda 1973).

Най-голям брой с колективни находки на сребърни монети от представения тук тип – повече от 20, са намерени в Румъния – основно по направление Гюргево – Букурещ – Карпатите, което е дало основания главно на румънския учен-нумизмат Константин Преда да смята, че тези монети са били отсичани от племената гети там или от така наречените гето-даки (Preda 1973, 198-270; Драганов 2008, 36). Неотдавна бяха представени данни за циркулация на такива монети като единични екземпляри с прегледни карти на точното им местонамиране и в Северна Добруджа, Румъния (Talmăţchi 2008, pl. III – VI). От България официално са познати 9 по-значителни колективни находки на монети от същия тип, като 7 са от Русе и неговите околности, една е от Хърсово, Разградско (Драганов 2008, 36-37) и една – от района на Каварна (Филов 1911, 281-282). От Северозападна България такива монети са познати от голямата смесена находка от Слана бара, Видинско, в която освен тетрадрахми на различни владетели на елинизма и келтски имитации на такива тетрадрахми, е имало и 13 монети от този тип (Герасимов 1940 – 1942, 284-285). Находки с такива монети са познати даже и от земите на Унгария (Preda 1973, 210-211).

Неотдавна беше публикувана една матрица от колекцията на Нумизматичен музей – Русе, която е със същото изображение като аверса на сребърните монети, определяни като тип *Sattelkopfpferd* („Въртежу-Букурещи“)² (табло LIV 5). Най-интересното е, че изображението на тази матрица е позитивно, за разлика от матриците, с които са били отсичани монети, което означава, че тя не би могла да се ползва за отсичане на монети, а, както я определя Д. Драганов, явно е била матрица-майка за изготвяне на негативни монетни печати, с които са били отсичани хиляди имитации от този тип (Драганов 2008, 37). Така може по-лесно да се обясни и откриването на голям брой екземпляри от тези монети, отсечени с едни и същи печати за аверса и реверса (Драганов 2008, 37). Според досегашните предположения (Драганов 2008, 37), тази матрица е била намерена вероятно в района на Русе, поради което се смята, че сребърните монети от споменатия тип са били отсичани както на север от Дунав, така и на десния южен бряг на Дунав, като е представена хипотезата, че вероятно това е ставало в района на днешния град Русе (Драганов 2008, 37). Действително изображението на матрицата е

² Благодаря на колегата проф. Д. Драганов от Нумизматичен музей – Русе за предоставените ми изображения на тази матрица, както и на изображения на монети от находката „Пиргово 2“.

точно като изображенията на монети от този тип от колективните находки „Пиргово 1“ и „Пиргово 2“, намерени в района на днешното село Пиргово, Русенско (**табло LIV 6**). Досега отсичането на монетите от този тип е било отдавано на местните тракийски племена гети и е изказано предположението, че то е било осъществявано вероятно и от двете страни на Дунав (Драганов 2008, 38). Освен това за този тип монети е възприето представеното по някакви общи съображения датирание от К. Преда (Preda 1973, 245) – най-общо в периода от края на II – началото на I век пр. Хр. (Драганов 2008, 36). Друг автор също смята, че монетите от споменатия тип са били отсичани не от келти, а от гети в района на Русе, възприемайки също представеното от К. Преда датирание (Драгоев 2013б, 99). Някои от аргументите за по-късното датирание на представените монети са намаляването на теглото и влошаването на качеството на среброто. Това обаче може да се дължи и на други причини – очевидното ползване на системата „al magso“ при отсичането на този тип монети, както и ползваните различни рудни източници за метала.

По сведения на автора, получени преди години от колекционери, споменатата матрица от колекцията на Нумизматичен музей – Русе, е била намерена със сигурност в района на днешния град Враца, което е предпоставка за други, по-обосновани заключения. Доводите, особено на К. Преда, че откриването на голям брой колективни находки на монети от същия тип може да бъде основание да се предполага, че и монетите от този тип са били отсичани в района на намирането на такива находки, ми се струват недостатъчно основателни. Познати са голям брой находки със сребърни монети, отсичани в полисите на Черно море и Кабиле, които се намират даже и в Мала Азия. По начало значителните колективни находки на сребърни монети са били свързвани или с големи търговски операции, или са били притежание на войски и други учени не са търсили места на отсичане на монети в района на намиране на определена колективна монетна находка. В тази връзка може да бъде спомената още една находка с подобни монети, намерена преди повече от десет години в района между Ловеч и Дунав³. Монетите са от същия тип и са били повече от шестстотин, с малко по-различен стил, като изображенията върху аверсите им не са толкова варваризирани и схематизирани, а са с по-реалистични образи и представляват вероятно по-ранен етап на отсичане. Тук са илюстрирани няколко екземпляра от тази непозната колективна монетна находка (**табло LV 7**). Монетите от този стил по мое мнение са определяни неоснователно от К. Преда като друг монетен тип, наречен от

³ По сведения на частен колекционер от София.

него „Адънката-Мънъстиря“ (Preda 1973, 198-214). Според класификацията на Преда, монетите от дискутирания тип са разделени изкуствено на три различни типа – споменатите вече „Адънката-Мънъстиря“, както и „Въртежу-Букурещи“ и „Инотещи-Ръкоаса“ (Preda 1973, 198-214; 215-247; 247-270). Според повечето от учените обаче това е един-единствен монетен тип, представен от М. Костиал като тип *Sattelkopfpferd*, следвайки определението на К. Пинк (Kostial 2003, 110-118). Като доказателство за всъщност различните етапи на отсичане на тези монети е и откриването на екземпляри от т.нар. типове „Адънката-Мънъстиря“ и „Инотещи-Ръкоаса“, заедно с т.нар. тип „Въртежу-Букурещи“ в дни и същи находки, особено от района на Русе, както и от земи на север от Дунав, в Румъния (Preda 1973, 207-208; Драгоев 2013б, 99). Впрочем монетите от този тип, който би трябвало да бъде възприеман като един и същи, наистина показват различна степен на варваризация и схематизация. Тези елементи са изразени по-слабо при монетите от категорията, определена от К. Преда като „Адънката-Мънъстиря“, като варваризацията и схематизацията им продължава при варианта „Въртежу-Букурещи“ и е особено силна при „Инотещи-Ръкоаса“, който е определян като друг тип, но на практика представя същите монетни серии. При монетите от хронологично последните серии от представения тип стилизацията на изображенията и на аверса, и на реверса е по-забележима и се състои в изобразяване на повече точки на аверса и в по-силна стилизация на изображението на конника на реверса. Влошаването или промяната на стила обаче е в рамките на един и същи монетен тип. В случая имаме едно по-продължително отсичане на този тип монети с постепенно настъпилите промени в стиловите характеристики на изображенията върху аверса и реверса. Освен това характерна особеност на тези монети е леко конкавната им или понякога почти скифатна форма, което е отбелязано и от други проучватели (Preda 1973, 446; Isvoranu, Babeş, Constantinescu 2010, 33).

Позовавайки се на доста големия брой колективни находки и единични екземпляри, особено на монети от категорията, определена като „Въртежу-Букурещи“, намерени най-вече в земите около и на запад от Букурещ, между Дунав и Карпатите, Преда е направил предположението, че отсичането им е било осъществено в тези земи от значителен гетски племенен съюз в края на II и началото на I в. пр. Хр., като е поставил появата им в определената от него като втора главна и финална фаза на развитие на гето-дакийските монетосечения в периода 150 – 50 г. пр. Хр. (Preda 1985, 7; Preda 1973, 245; 447). Въобще подходът на К. Преда към определяне на типовете келтски монети по местата им на най-голяма циркулация или по място на намиране на колективни монетни находки е основен в неговия обобщителен труд за т.нар. монети на гето-даките (Preda

1973), като са търсени центрове на монетосеченето им, но всъщност нито един такъв център този автор не е локализиран. Освен това, независимо, че в работата му, както показва и нейното заглавие, монетите се определят като гето-дакийски, в резюмето към нея Преда е направил значителни отстъпки, възприемайки за по-добре монетите да бъдат определяни като келтско-дакийски. Това се отнася особено за екземплярите от началната и от първата главна, според Преда, фаза на развитие на тези монетосечения – между 300 и 250 г. пр. Хр., и между 250 и 150 г. пр. Хр., защото са явни както техният общ келтски стил, така и различните елементи от изображенията им, познати във и засти от келтското изкуство (Preda 1973, 442-444).

Откриването на голяма находка с такива сребърни монети, например в Ловешко, не означава, че би трябвало да се търси място на отсичането им в района на Ловеч. Тази ситуация налага търсенето на други решения.

Досега учените от западноевропейските страни, публикували монети от споменатия тип, са ги представяли неизменно като отсичани от непознати келтски племена на изток по Долния Дунав (Kostial 2003, 110-118 with ref.). Най-познатите келтски племена от Долния Дунав са скордиските. Монетите, смятани за отсичани от скордиските в района на Сингидунум – дн. Белград, са доста добре проучени, но досега монетите от типа *Sattelkopffferd* въобще не са били свързвани със скордиските (Попович 1987).

От кои келти тогава са били отсичани представените монети? Вече бе отбелязано по-горе, че тези монети са намирани като единични екземпляри или колективни находки предимно на изток от Тимок в земи чак до дн. Североизточна България, както и на север от Дунав. Според сведенията на древните автори, земите между Тимок и Искър са били обитавани от тракийските племена трибали, а западните им съседи от около началото на III век пр. Хр. (след 279 г. пр. Хр.), са били скордиските. Специално от сведенията на Страбон (Strab. VII, 5, 12) за разделянето на племената скордиски на великоскордиски и малоскордиски, са се появили различни предположения. Някои автори, като са следвали стриктно споменатото сведение на Страбон за малоскордиските, че били обитавали земите на изток от Маргос или Баргос (дн. Морава), са поставили местообитанията им единствено на десния бряг на Морава (Thedossiev 2000, 73). А други, като М. Домарадски, са имали предположения, че вероятно земите на малоскордиските са били и в земите на трибалите почти до Искър, защото са представени така на карта в неговата работа за келтите на Балканския полуостров (Домарадски 1984, 93). Освен това М. Домарадски е смятал, че вероятно скордиските са били покорили някои от тракийските племена и особено трибалите, които били политически зависими от скордиските (Домарадски 1984, 109-

110). Симптоматични в това отношение са сведенията на Страбон за смесването на скордиски с тракийски племена (Strab. VII, 5, 2), както и сведението на Апиан (Appian. Illyr. 3) за войни между скордиски и трибали, като в една от тези войни трибалите били избягали даже от другата страна – на север от Дунав. Тези събития досега не са датирани успешно. Те се поставят или в 270 г.пр.Хр., или около 260 г.пр.Хр., или даже във II в.пр.Хр., като освен това е отбелязано и вероятното политическо отслабване на трибалите, въз основа на симптоматичното непоявяване за доста дълго време – повече от век и половина – на името на това тракийско племе в древните източници (Theodossiev 2000, 83-84 with ref.). Споменатите от Страбон смесвания на скордиски и траки – в случая вероятно трибали, са отречени, а се възприема само културно взаимодействие между двете племена, като се смята, че вероятно трибалите са възприели въоръжението от скордиските (Теодосиев 1992, 82).

Преди години М. Домарадски е имал предположения, че вероятно войните между скордиски и трибали са били водени с цел завладяване на богатите на рудни находища райони в Стара планина (Домарадски 1984, 109). Развитието на древния металодобив в дн. Северозападна България е добре проучен и представен както от Г. Георгиев (Георгиев 1987), така и от други автори. Следи от древен добив на злато и сребро са познати от района на Чипровци, Врачанския Балкан, както и от Етрополско-Тетевенския Балкан, като специално е отбелязан и добивът на сребро от находището „Седмочисленици“ във Врачанския Балкан, както и от Етрополско и Ловешко (Георгиев 1987, 21-23).

Михаела Костиал ясно е представила ситуацията, че независимо от добре проучените монети на келтите и на запад, и на изток, все още не се знаят местата на отсичане на тези монети. Изключение са някои предположения за такива места като келтския опидум при Манхинг в Германия, въз основа на намерени там глинени калъпи за монетни ядра, като е отбелязано, че би трябвало да се намери матрица и тогава да се локализира със сигурност място на отсичане на определен тип келтски монети (Kostial 2003, 16-17). Неотдавна предположенията на М. Костиал бяха потвърдени от намирането по време на разкопки на същия опидум при Манхинг на една бронзова позитивна матрица със стилизирано изображение на човешка глава, която е за изготвяне на аверсни негативни монетни матрици, който вид позитивни матрици са с наложен вече термин в нумизматичната наука, като се ползват две синонимни думи – патрица или хъб (Ziegeus 2014, 26). Сигурно мястото на отсичане на келтски монети може да се локализира например и някъде в Панония, защото в района на днешното селище Салачка в Унгария през 1906 г. са били открити шест монетни матрици за келтски монети, които за съжаление са били изгубени по време на

Втората световна война (Ziegeus 2014, 6-7). Впрочем с публикуването в една обзорна публикация на нови находки на монетни матрици от Южна Германия – като колективните находки на железни матрици от Клайнзорхайм и Нидералтхайм, както и от Комиак във Франция – датирани в периода II – I в.пр.Хр., а и от други места в Европа, ситуацията относно познанията за келтските монетосечения значително се промени и обогати (Ziegeus 2014). В находката от Нидералтхайм сред железните матрици фигурира и една бронзова матрица (хъб) с позитивно изображение на кон, която е била за изготвяне на реверсни негативни матрици (Ziegeus 2014, 15, Abb. 6; 19). В това отношение представянето тук на сигурно място на отсичане на келтските монети от типа *Sattelkopfpferd* ще има още по-голямо значение.

Откриването на определено келтски по своя характер монети и сребърен слитък в района на Враца, като от неговото тегло може да се смята, че е бил за отсичането на 10 монети със средно тегло около 7 грама, както и намирането също в района на Враца на позитивна матрица, която може да бъде определена като матрица (хъб) и която е била за изготвяне на други – негативни матрици, както и разположението на древното селище на мястото на днешния град Враца в едно средишно място по отношение на древния металодобив, какъвто е западният дял на Стара планина – с доказан добив на злато и сребро, ми дават основания да смятам, че монетите от този тип са били отсичани в древното селище на мястото на Враца.

Важното разположение на древното селище, което е било на мястото на днешния град Враца, е отбелязано и от друг автор в неговата обзорна работа по отношение на колективните монетни находки от района на северозападните български земи (Белитов 1991, 12-13).

Доскоро от земите на България беше позната само още една матрица от предримски времена, която е желязна и е намерена в района на с. Чериково (дн. Садовец), Луковитско (Мушмов 1924, 13, обр. 1). Тази матрица от Луковитско (сега съхранявана в НАИМ – София) с големи основания е смятана от К. Преда като такава, с която са били отсичани също келтски монети, имитации на Филипиви тетрадрахми – вероятно от определения от него като тип „Pasa“ (Preda 1973, 43; 53), като намирането и на тази матрица на юг от Дунав е още едно доказателство за отсичането на келтски монети в тези земи между Стара планина и Дунав. Разбира се, някои типове келтски монети са били отсичани и на север от Дунав, в земите на днешна Румъния, но идентифицирането им и посочването на центрове на отсичането им са задачи, които са все още предстоящи за бъдещите проучвания. В това отношение може да се отбележи намирането в древното селище при Барбоши в района на Галац, Румъния, на монетна матрица с изображение на Зевс, определена като за отсичане на гето-дакийски монети, която може да се смята като указание за емисионен център

и в този район (Sanic 1989, 91-96). Освен това е спомената още една монетна матрица с неидентифицирано изображение също от района на Галац – от Пояна-Текучи (Teodor, Mihăilescu-Bîrliba 1993, 129).

Неотдавна в България, в района на Варна, беше намерена още една реверсна матрица от предримски времена, която по всяка вероятност е служела за отсичане на сребърни монети от дребен номинал на Аполония Понтика, но по неясни за нас причини се е озовала в района на античния Одесос (Лазаренко 2009).

Дали представените тук монети от типа „Въртежу-Букурещи“ или *Sattelkopffferd* са били отсичани от скордиските или от владетел за скордиските? По мое мнение сребърните монети от този тип, които по своя тегловен стандарт могат да се определят като дидрахми (Preda 1973, 235), са били отсичани от владетеля Кавар за племената малоскордиски във втората половина на III в. пр. Хр., когато той вече бил включил трайно земите на трибалите между Тимок и Искър в държавата си, като ползвал помощта на скордиските. Тези земи са били заселени и от скордиски, а двете племена – скордиски и трибали, били се смесили по заповед на Кавар, като събитията са станали в 256 г. пр. Хр. (Манов 2017, 94-95).

Като доказателства за обитаването на тези земи, особено между Тимок и Искър, и от скордиските, са доста големият брой намерени латенски видове въоръжение и особено латенските келтски мечове, определяни като такива още в по-старата литература (Теодосиев 1992, 74 с лит.; 83; Домарадски 1984, 141). За тези мечове отдавна има предположения, че са били правени в земите на откриването им (Теодосиев 1992, 83 с лит.; Торбов 2005, 272 с лит.).

Мястото на отсичане на монетите от споменатия тип е било селището на мястото на Враца, което в периода на елинизма било със статут на полис, който бил благоустроен от владетеля Кавар и в 242 г. пр. Хр. той бил променил неговото име, като в знак на почит към Александър Велики дал на това селище името Александрополис (Манов 2017, 147). На реверса на монетите може да се види, че вероятно е отбелязано и мястото им на отсичане с една голяма буква А, представена схематизирано с точки като изображение на самия конник над коня (**табло LV 8**). Тази голяма буква А може да се възприеме именно като началната буква на полиса, в който са били отсичани тези сребърни монети – дидрахми – в полиса Александрополис на север от Хемус (Стара планина) на мястото на днешния град Враца.

Би трябвало специално да се отбележи, че на някои от емисиите от разглеждания тук тип сребърни монети на аверса е представено друго изображение, което е определено от К. Преда – според мен неоснователно, като изображение на глава на богинята Рома, като Преда е смятал, че вероятно тези монети са били повлияни от римските републикански денарии (Preda 1973, 203-204). В работата на

М. Костиал същото това изображение е представено като портретен образ (Kostial 2003, 115, No. 641). Според мен, това вероятно е портретен образ – във варваризиран или келтски стил, на младия владетел Кавар (**табло LV 9**), защото така е пожелал владетелят на Тракия – неговият портретен образ точно на този тип монети да бъде представен в келтски стил, а другите монети на владетеля с неговото име и титлата му да са в елински стил. Най-вероятно представените монети са били отсичани от владетеля Кавар за племената малоскордиски в неговата държава в периода между 242 и 218 г.пр.Хр. в знак на благодарност за помощта, която те оказали на владетеля на Тракия във финалната фаза на войната срещу селевкидския владетел Антиох II (Манов 2017, 122). Като доказателство за периода на датиране на тези монети във втората половина на III в.пр.Хр., а не както са представени от К. Преда по някои негови общи съображения и хипотези около края на II – началото на I век пр. Хр. (Preda 1973, 245), може да се ползва и споменатата колективна находка със сребърни монети от Слана бара, Видинско, с 13 такива монети като представените тук, като в нея освен варваризираните имитации на тетрадрахми на Филип II от тип „Банат“, както и имитации на тетрадрахми на Александър Велики, е имало и някои Лизимахов тип тетрадрахми, а сред най-късно датираните монети са 2 тетрадрахми на Антиох I (281 – 261 г.пр.Хр.) (Герасимов 1940 – 1942, 285). При всички случаи находката от Слана бара е била трезорирана след средата на III в.пр.Хр. Разбира се, някои от представените монети от типа *Sattelpkopfpferd* са могли и да циркулират, а и да бъдат трезорирани даже във II или в началото на I в.пр.Хр., когато те все още са били доста популярни, особено в земите на север от Дунав, защото през III в.пр.Хр. те са били отсичани в огромни количества. Дори са познати и някои отляти екземпляри от този монетен тип – например от находката от Кърломънещи, в Румъния (Isvoranu, Babeş, Constantinescu 2010, 7-34). Съвместното им намиране понякога с някои тетрадрахми, например на Тасос, са по-скоро изключения или понякога находките на монети от този тип са с несигурни сведения за общо намиране с други монети (Preda 1973, 235). Впрочем именно в находката от Кърломънещи голям брой от екземплярите са с тегла по-ниски от 5 г, а има и няколко монети с тегла малко над 3 г. Тези монети по принцип се смятат за по-късно отсечени – вероятно в края на II и до средата на I в.пр.Хр. и тъй като е следвана класификацията на К. Преда, те са определени като тип „Инотещи-Ръкоаса“ (Isvoranu, Babeş, Constantinescu 2010, 9-10; 34). И според моите наблюдения на стиловите и метрологичните им характеристики, представените тук два екземпляра от този монетен тип, произхождащи от района на Враца, могат да се отнесат към най-късната фаза на отсичане, датирана според мен в годините непосредствено преди 218 г. пр. Хр.

Друга колективна находка, която може да служи като допълнителен времеви репер за отсичането на някои келтски по своя вид и стил монети от III в. пр. Хр., е смесената монетна находка от Ябуковац в Сърбия, в която като най-късна е определена сигурно датираната тетрадрахма на пергамския владетел Атал I (241 – 197 пр. Хр.), отсечена между 240 и 233 г. пр. Хр., а трезорирането на тази находка е поставено с по-големи основания около 220 г. пр. Хр., като има и колебания дали вероятно е била трезорирана и около началото на II век пр. Хр. (Попович 1987, 78-79). Би трябвало да се отбележи, че и в находката от Слана бара, Видинско, както и в тази от Ябуковац, до Неготин, в Сърбия, има и други монети от един и същи тип, определени като келтски имитации от тип „Лариса-Амфиполис“ (или „Аполон-Амфиполис“) (Герасимов 1940 – 1942, 285; Попович 1982, 19; Попович 1987, 42), които още веднъж доказват близкия хронологичен диапазон на трезориране на двете находки със сребърни монети и то по-скоро във втората половина на III в. пр. Хр.

Концентрацията на колективни находки и единични монети от разглеждания монетен тип *Sattelpopffferd* най-вече в района на Русе на юг от Дунав, както и в земите между Дунав и Карпатите, вероятно отразява интензивните търговски контакти между земите от двете страни на Дунав в държавата на владетеля Кавар. Специално колективните монетни находки от този монетен тип, намирани северно от Стара планина и на север от Дунав, могат да се интерпретират и като трезорирани парични награди, дадени от владетеля Кавар на някои военачалници или воители, отличили се в битки, които са се завърнали по-късно по родните си места.

Може вече да бъде представено по-точното месторазположение и на малоскордиските или както са споменати от Страбон (Strab. VII, 5, 12) – οἱ μικροὶ Σκορδισκοί, и то е – от земите между Морава и Тимок до Искър (**табло LV 10 – карта**), а център на земите им е било древното селище на мястото на днешния град Враца (Манов 2017, 95; 147).

Доколкото знам, за първи път е локализирано място на отсичане на келтски по своя облик монети на Балканите и е предложена точна хронология за тези монети. Представените сребърни монети в бъдеще може да бъдат определяни вече или като монети тип „Враца“ или като монети тип *Sattelpopffferd*, отсичани от владетеля Кавар в неговата държава за племената малоскордиски, в древното селище на мястото на Враца – вероятно в периода между 242 и 218 г. пр. Хр.

С предложеното тук се надявам в бъдещи проучвания да се намерят местата на отсичане и на други типове келтски по своя облик монети в земите на Балканите, като насоката вече може да бъде друга – те да са били отсичани от владетеля Кавар в една и съща държава (Манов 2017, 187), а не да са самостоятелна проява на някои келтски племена на изток по Долния Дунав.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Белитов 1991:** И. Белитов. Историческа география на северозападните български земи от средата на IV до края на I в. пр.н.е. (По данни от монетните находки). – Известия на музеите в Северозападна България 17, 1991, 9-19.
- Георгиев 1987:** Г. Георгиев. Полезните изкопаеми от времето на траките. София, 1987.
- Герасимов 1940-1942:** Т. Герасимов. Колективни находки на монети през 1940. – Известия на българския археологически институт XIV, 1940-1942, 282-285.
- Герасимов 1966:** Т. Герасимов. Монетни съкровища, намерени в България през 1965 г. – Известия на археологическия институт, XIX, 1966, 211-216.
- Домарадски 1984:** М. Домарадски. Келтите на Балканския полуостров IV – I в. пр.н.е. София, 1984.
- Драганов 2008:** Д. Драганов. Матрица за изработване на лицеви монетни печати за имитации от типа „Sattelkopfpferd“ („Vîrteju-București“). – Известия на Регионален исторически музей – Русе, XII, 2008, 36-41.
- Драгоев 2013а:** Д. Драгоев. Нумизматичният материал от ямния комплекс в Русе. – В: Sexaginta Prista. Тракийски ямен комплекс. Том 1. Велико Търново, 2013, 94-98.
- Драгоев 2013б:** Д. Драгоев. Късноелинистическа монетна находка от Русе. – В: Sexaginta Prista. Тракийски ямен комплекс. Том 1. Велико Търново, 2013, 99-104.
- Лазаренко 2009:** И. Лазаренко. Бронзова матрица за сребърни монети с типове „котва/свастика“, открита край с. Климентово, Варненско, и възможната връзка на това монетосечене с Одесос. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика 5, 2009, 35-49.
- Манов 2017:** М. Манов. В търсене на Тюлис или Тракия между 341 и 218 г. пр. Хр. София, 2017.
- Мушмов 1924:** Н. Мушмов. Монетите и печатите на българските царе. София, 1924.
- Попович 1982:** П. Попович. Остава из „Јужне Србије“ – Јабуковца. – Нумизматичар, 5, 1982, 13-39.
- Попович 1987:** П. Попович. Новац Скордиска. Новац и новчани промет на Централном Балкану од IV до I века пре н.е. Београд/Нови Сад, 1987 [Les monnayage des Scordisques. Les monnaies et la circulation monétaire dans le centre des Balkans IVe-Ier s. av.n.è. Beograd/Novi Sad, 1987] (bilingua).
- Преда 1985:** К. Преда. Принос към гето-дакийското монетосечене. – Нумизматика 3, 1985, 3-12.
- Теодосиев 1992:** Н. Теодосиев. Трибалите: някои проблеми на историческото им развитие. – Исторически преглед 48/2, 1992, 70-84.
- Торбов 2005:** Н. Торбов. Мечове от III – I в. пр.Хр. и келтските влияния в Северозападна Тракия. – В: Тракия и околният свят. Научна конференция – Шумен, 2004. МИФ 9. Тракия и околният свят. София, 2005, 263-276.
- Филов 1911:** Б. Филов. Новооткрити старини. – Известия на Българското археологическо дружество, II, 1911, 268-287.
- Isvoranu, Babeș, Constantinescu 2010:** Т. Isvoranu, М. Babeș, Е.-М. Constantinescu. Tezaurul monetar geto-dacic din așezarea de la Cârломănești. – Studii și cercetări de numismatică, I (XIII), 2010, 7-34.
- Kostial 2003:** М. Kostial. Kelten im Osten. Gold und Silber der Kelten im Mittel- und Osteuropa. Sammlung Lanz. 2. Auflage (Verlag: Staatliche Münzsammlung München). München, 2003.

- Mac Gonagle 2014:** B. Mac Gonagle. 2 Celtic Hoards from Rousse (n.e. Bulgaria). – Balkan Celts (Journal of Celtic Studies in Eastern Europe and Asia Minor) 2014 (online: balkancelts.wordpress.com).
- Pink 1939:** K. Pink. Die Münzprägungen der Ostkelten und ihrer Nachbarn. Dissertationes Pannonicae. Budapest, 1939.
- Preda 1973:** C. Preda. Monedele geto-dacilor. București, 1973.
- Sanie 1989:** S. Sanie. O ștanță monetară descoperită în cetățuia geto-dacă de la Barboși-Galați. – Studii și cercetări de istorie veche și arheologie 40/1, 1989, 91-96.
- Talmațchi 2008:** G. Talmațchi. Aspecte ale prezenței monedelor geto-dacice în teritoriul pontic prin prisma noilor descoperiri. – Pontica, 41, 2008, 473-483.
- Teodor, Mihăilescu-Bîrliba 1993:** S. Teodor, V. Mihăilescu-Bîrliba. Descoperiri monetare din ăzeara geto-dacică de la Poiana-Tecuci. – Arheologia Moldovei, 16, 1993, 121-130.
- Theodossiev 2000:** N. Theodossiev. North-Western Thrace from the fifth to first centuries BC. Oxford (British Archaeological Reports, International Series 859), 2000.
- Ziegaus 2014:** B. Ziegaus. Die Werkzeuge der keltischen Münzmeister – Funde und Forschungen. – In: Forschungen in Lauriacum, Band 15. Akten des 5. Österreichischen Numismatikertages, Enns, 21. – 22. Juni 2012 (Herausgegeben von M. Alram, H. Emmerig und R. Harreither). Enns – Linz, 2014, 3-29.

ТЕКСТ КЪМ ИЛЮСТРАЦИИТЕ:

- Табло LIV 1.** Сребърна монета от типа *Sattelpopfferd*, намерена в района на с. Згориград, до Враца.
- Табло LIV 2.** Втора сребърна монета от типа *Sattelpopfferd*, намерена в района на с. Згориград, до Враца.
- Табло LIV 3.** Сребърен слитък, намерен заедно с монети от типа *Sattelpopfferd* в района на с. Згориград, до Враца.
- Табло LIV 4.** Развитие на стиловата варваризация от първообразна тетрадрахма на Филип II.
- Табло LIV 5.** Бронзова позитивна матрица или „патрица“ за изготвяне на негативни матрици, намерена в района на Враца (колекция „Фондация Братя Бобокови“).
- Табло LIV 6.** Монети от находка „Пиргово 2“, Русенско.
- Табло LV 7.** Част от колективна находка с монети тип *Sattelpopfferd*, намерена в района на Ловеч.
- Табло LV 8.** Монета от тип *Sattelpopfferd*, на реверса с „буква А“ на мястото на конника: M 1,5:1 (Baldwin's Auction 96 [London], 24 September 2015, Lot 3021).
- Табло LV 9.** Монета от тип *Sattelpopfferd* с портретен образ на аверса – вероятно изображение на владетеля Кавар (Freeman & Sear, Auction from 21 June 2007, Lot 66).
- Табло LV 10.** Карта на земите на келтските племена малоскордиски, смесени с трибалите – с местоположението на днешния град Враца.

CELTIC COINS FROM THE REGION OF VRATSA***

Metodi Manov

(Summary)

The minting of coins classified as Celtic according to their type and their circulation in the territories on both sides of the Lower Danube have been a subject of various studies by Balkan and other scholars. However, despite the growing record on numismatic data and provenance we have to note that a number of questions – as locating the places of striking such coins, as well as a precise definition of more accurate chronological framework, are still a challenge for researchers on this topic.

A little known fact is that in the region of Vratsa in antiquity Celtic coins circulated as well. Years ago in the vicinity of the town of Vratsa in Bulgaria, near the village of Zgorigrad more than ten silver coins were found. They belong to the type represented mainly by some Romanian scholars as *Virteju-București* and determined by Western scholars as *Sattelkopfpferd* type. Here we present two of these coins (**Pl. LIV, fig. 1 and fig. 2**). Together with them, a silver ingot of an almost circular shape was also found, its weight of about 63 g (**Pl. LIV, fig. 3**).

This type of coins is among the most widespread along the Lower Danube evidenced by dozens of coin hoards and many single specimens from Romania and Bulgaria. The largest number of hoards containing silver coins of the type here discussed – more than 20, have been found in Romania between the Danube and the Carpathians. In the past, this circumstance gave grounds mainly to C. Preda to believe that they were issued by a significant tribal union of the Getae there, or the so-called Geto-Dacians. Nine more significant hoards of coins of the same type are known officially from Bulgaria. From Northwestern Bulgaria such coins are known from the large coin hoard found near the modern village of Slana Bara, district of Vidin. Along with the tetradrachms of various Hellenistic kings and Celtic imitations of such tetradrachms, there were also 13 coins of type here in question.

The coins here discussed are of a slightly or more convex form and their average weight is about 7 g. They are defined as didrachms. It is considered they are imitations of the well-known tetradrachms of Philip II (**Pl. LIV, fig. 4**).

A matrix from the collection of the Numismatic Museum in Ruse has been recently published. It bears the same image as on the obverse of

***The work of Metodi Manov *Celtic coins from the region of Vratsa* has been grounded on problematic findings which define it as debatable. We respect the right of everyone to express their opinion in the science protected by their own name, as did Metodi Manov. Therefore, and in view of the liberal politics of Numismatics, Sigillography and Epigraphy, we propose that this text comes as the beginning of a future discussion on the pages of our edition, in which any researcher interested in the field may (and it's good to) be involved.

coins of the *Sattelkopfpferd* type (**Pl. LIV, fig. 5**). The image on the matrix is positive – for preparing negative coin dies, with which the imitations of this type were struck. In the first publication it was supposed that this positive matrix was found probably in the region of Ruse, which gave grounds to assume that the silver coins of that type were minted by the tribes of the Getae in the region of Ruse. Indeed, the image on the positive matrix is exactly like the images on coins of this type from the coin hoards, found in the vicinity of the modern village of Pirgovo, district of Ruse and known to science as coin hoards Pirgovo 1 and Pirgovo 2 (**Pl. LIV, fig. 6**). Until now it has been also considered that the date of these silver coins is from the late 2nd – early 1st c. BC.

According to the information of the author here, however, the positive matrix or hub mentioned was certainly found in the region of the modern town of Vratsa in Northwestern Bulgaria, which is a prerequisite for other more reliable conclusions.

The arguments that the discovery of a large number of coins of the same type might be taken as grounds to assume that they were minted within the area of finding are not well founded. In this regard here is mentioned another hoard of such coins found in the area of the town of Lovech in Bulgaria. It contained more than six hundred coins (**Pl. LV, Fig. 7**).

So far, published coins of that type are invariably presented by researchers from the Western countries as coins struck by unknown Eastern Celtic tribes along the Lower Danube.

The most familiar Celtic tribes from the Lower Danube area are the Scordisci. But coins considered as struck by the Scordisci near Singidunum (today Belgrade) are relatively well known and the coins of the *Sattelkopfpferd* type concerned here do not appear in these studies. Then which Celts issued the coins here discussed? Based on the information of the ancient author Strabo (VII, 5, 12) on the separation of the tribes of the Scordisci into the Great Scordisci (*Megaloi Skordiskoi*) and the Little Scordisci (*Mikroi Skordiskoi*), as the *Mikroi Skordiskoi* inhabited the lands east of Margos (the Morava River), the author here supports the suggestions of M. Domaradski that perhaps the lands of the *Mikroi Skordiskoi* were in the territory of the Triballi to the Iskar River and that the Scordisci conquered the Thracian tribes of the Triballi, who were politically dependent on the Scordisci.

In this respect the presentation here of the place of striking Celtic coins of the type *Sattelkopfpferd* will have a great importance. The discovery of certain coins, Celtic in their nature, and a silver ingot near the modern town of Vratsa in Bulgaria, finding a positive matrix also near Vratsa – in fact a hub for making negative coin dies, and also having in mind the location of Vratsa in one meeting spot in terms of ancient metal mining, which is the western part of the Balkan Mountains (Stara Planina) – with proven gold and silver extraction in the antiquity, give the author here reasons to believe that coins of exactly this type were struck within the ancient settlement on the site of the modern town of Vratsa.

Whether coins here presented were struck by the Scordisci or by a king for the Scordisci? In the author's opinion, the silver coins of this type, known until now as the type of *Vîrteju-București* or *Sattelkopfpferd*, were struck by King Kavaros in his state for the tribes of *Mikroi Skordiskoi* located between the rivers Timok and Iskar in the second half of the 3rd century BC.

The place of striking coins of that type, according to the author here, was the ancient settlement in the place of the modern town of Vratsa, which in the Hellenistic Age held the status of *polis* and was urbanized by King Kavaros. In 242 BC, by order of King Kavaros, the ancient settlement received the name of Alexandropolis in honour of Alexander the Great. The reverse of the coins here concerned probably displays a mark of their place of striking or, in fact, of their mint, by a single large letter A engraved schematically on the image of the rider on a horseback (**Pl. LV, fig. 8**). This letter A can be interpreted as the initial letter of the name of Alexandropolis. Most likely the coins presented here were struck between 242 and 218 BC by King Kavaros for the tribes of the Little Scordisci (*Mikroi Skordiskoi*), inhabiting his own state.

Some emissions of the same type of coins have on their obverse still another image defined by C. Preda as a head of the goddess Roma. However, M. Kostial considers that image as one with portrait features. The author here supposes that it is probably a barbarized Celtic image of the young King Kavaros (**Pl. LV, fig. 9**), because the other coins of this king bearing his name and royal title are in a fine Greek style.

The concentration of coins of the *Sattelkopfpferd* type mostly in the region of Ruse south of the Danube and in the territories between the Danube and the Carpathians probably reflects the intensive trade contacts between both sides of the Danube in the state of King Kavaros. Especially hoards of this type of coins found north of the Balkan Mountains and north of the Danube River can also be interpreted as treasured cash prizes given by King Kavaros to some commanders or warriors distinguished in battles, who returned later to their native places.

The work also presents a more accurate location of the tribe of the Little Scordisci (the *Mikroi Skordiskoi*) in the territories between the rivers Morava and Timok to the Iskar river, as their center was the ancient settlement at the site of the modern town of Vratsa in Northwestern Bulgaria (**Pl. LV, fig. 10 – map**).

For the first time, as far as it is known up to now, a place of striking Celtic coins on the Balkans has been localized and a more precise chronology of these coins has been suggested. The silver coins here discussed can now be defined either as coins of Vratsa type or coin type of *Sattelkopfpferd*, struck by King Kavaros in his own state for the tribes of the Little Scordisci (*Mikroi Skordiskoi*).

With the proposed thesis, I hope future studies will locate the spots of minting some other Celtic coins on the Balkans. Now the direction of research might be a bit different – these coins had been issued by King Kavaros in his own state, and they were not a self-manifestation of some Celtic tribes along the Lower Danube.

Табло LIV

1

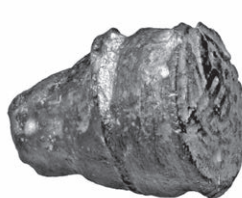
2

3

4

5

6

7

8

9

10